

Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова

МІНЕНКО Ольга Олександрівна

УДК 37.015.3

**ОСОБИСТІСНЕ ЗМІНЮВАННЯ В ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ
СТУДЕНТІВ-ПСИХОЛОГІВ**

19.00.07 - педагогічна та вікова психологія

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата психологічних наук

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано в Національному педагогічному університеті імені М.П.Драгоманова, Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник: член-кореспондент АПН України,

доктор психологічних наук, професор

Чепелєва Наталія Василівна,

Інститут психології імені Г.С. Костюка АПН України,

заступник директора.

Офіційні опоненти: доктор психологічних наук, професор

Титаренко Тетяна Михайлівна,

Інститут соціальної та політичної психології АПН України,

завідувач лабораторії соціальної психології особистості;

кандидат психологічних наук, доцент,

Хоружий Сергій Миколайович,

Київський національний університет імені Тараса Шевченка,

доцент кафедри соціальної роботи.

Провідна установа: Інститут проблем виховання АПН України,

лабораторія морально-етичного виховання,

м. Київ.

Захист відбудеться “12” травня 2004 р. о 17.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.053.10 в Національному педагогічному університеті імені М.П. Драгоманова, 01601, Київ, вул. Пирогова, 9.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова, 01601, Київ, вул. Пирогова, 9.

Автореферат розісланий “7” квітня 2004 р.

Вчений секретар

спеціалізованої вченої ради

Л.В. Долинська

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність проблеми. Сучасний етап розвитку України як держави спеціалістами різних галузей характеризується як перехідний у всіх його аспектах: економічному, політичному, соціальному і, відповідно, психологічному. Така ситуація стимулює наукову психологічну спільноту до розробки питання ефективної підготовки фахівців у галузі практичної психології, підготовки, яка б відповідала вимогам суспільства, що інтенсивно прогресує, та потребам сучасної людини, яка щодня опиняється під впливом стресів різного характеру та інтенсивності.

Дане питання останнім часом опинилося в центрі уваги багатьох вітчизняних дослідників, серед яких можна виділити роботи О.Ф. Бондаренка, А.В. Вихруща, В.В. Власенка, С.В. Васьківської, П.П. Горностая, Т.В. Говорун, Н.І. Пов'якель, Н.В.Чепелевої, Т.С. Яценко та ін. У них висвітлюються питання актуальності особистісного зростання психолога в процесі професійної підготовки, використання активних методів навчання та окремих інтеракційних методик для оптимізації даного процесу, наводяться конкретні моделі професійної підготовки психологів. У центрі уваги окремих досліджень українських та російських спеціалістів постають такі компоненти професійної підготовки психологів, як самоактуалізація особистості психолога, професійна ідентифікація, професійне самопізнання, професійне самовизначення, професійна свідомість, професійне мислення, мотиваційний компонент професійної діяльності психолога, креативність, рефлексія (Т.М. Буякас, М.Ю. Варбан, С.А. Грищенко, Ю.Г. Долинська, Н.А. Кучеровська, Г.Ю. Любімова, М.В. Молоканов, Г.Д. Суходубова, Л.П. Шумакова).

Заслуговує на увагу той факт, що більшість авторів стрижнем психологічної готовності до професійної діяльності психолога-практика вважають особистісне зростання спеціаліста, що передбачає не лише розвиток особистості, а й прагнення її до найповнішого вияву та розвитку своїх можливостей і здібностей. Особливо актуальним є дане питання по відношенню до професійного становлення практичного психолога в силу того, що сферою докладання його професійних зусиль є особлива інтенція – особистість іншої людини. Представниками різних шкіл та напрямків практичної психології висуваються значні вимоги до особистості практичного психолога. Такі характеристики, як прагнення до самоактуалізації, гармонійність, цілісність та інтегрованість особистості, уміння жити у злагоді з собою, жити справжнім, відповідним внутрішній сутності життям стали невід'ємними елементами професійної матриці спеціаліста-психолога у глибинному (З. Фрейд, Е. Фром, А. Адлер, К. Юнг, К. Хорні, Е. Еріксон, Е. Берн, В. Райх та ін.), біхевіористичному (Д. Уотсон, Б. Скінер, А. Еолліс та ін.), гуманістичному (А.Маслоу, К. Роджерс, Ф. Перлз, Д. Морено, Р. Мей, В. Франкл, Ш. Бюлер, Дж.Олпорт та ін.) напрямах психотерапії.

При цьому більшість представників вищезгаданих напрямів зазначають, що невід'ємною умовою становлення здорової, розвиненої особистості є вміння конструктивно переживати кризові

ситуації, розглядаючи їх не як катастрофу, а як можливість для отримання нового досвіду і самозмінювання. Логіка процесу розвитку через переживання кризових ситуацій підтверджується і концепціями вітчизняних психологів (Б.Г. Ананьєв, К.А. Абульханова-Славська, Л.І. Анциферова, І.Д. Бех, Л.І. Божович, Б.С. Братусь, Л.С. Виготський, Г.С. Костюк, О.М. Леонтьєв, П.В. Лушин, С.Д. Максименко, С.Л. Рубінштейн, Т.М. Титаренко та ін.). Саме тому настільки важливо для психолога сформуванню не раз і назавжди фіксовану “Я-концепцію”, а активізувати внутрішню роботу свідомості по виявленню протиріч, обмежень, можливостей, перспектив особистості для постановки і ефективного вирішення подальших особистісних та професійних завдань.

Таким чином, в основу професійного зростання майбутніх практичних психологів ми ставимо процес особистісного змінювання. Під особистісним змінюванням ми, згідно П.В. Лушину, розуміємо міжсистемний перехід до нових можливостей нової ідентичності. Даний процес має місце при переживанні людиною кризового досвіду, і несе в собі як позитивні, так і негативні аспекти. Негативні пов'язані з втратою минулої стабільності, руйнуванням існуючих основ життя і виникненням ситуації повного хаосу і невизначеності умов для подальшого життя. Позитивним аспектом є виникнення якісно нових, необмежених можливостей, які дозволяють перейти на суттєво новий рівень функціонування, відкрити в собі раніше не відомий потенціал. В літературі критерії позитивної оцінки переживання кризової ситуації розроблені недостатньо.

Визнання наявності у процесі особистісного змінювання як позитивних, так і негативних аспектів приводить до висновку, що виникнення принципово нових можливостей нерозривно пов'язане з конструктивним прийняттям дестабілізаційних і дезінтеграційних процесів. Відповідно, з прийняттям труднощів як невід'ємного конструктивного компонента особистісного змінювання, з'являється необхідність у спеціалістах-психологах, які вміють орієнтуватися у незвичних ситуаціях, інтегруючи складність в норму життя, створюючи такий контекст, в якому негативні елементи перетворюються в умову нового етапу життєдіяльності.

Все вищевикладене дає можливість розглядати одним з основних елементів професійної підготовки майбутніх практичних психологів процес переживання досвіду особистісного змінювання. Зважаючи на значущість та недостатню теоретичну розробленість даної проблеми, ми визначили тему дисертаційного дослідження як “Особистісне змінювання в процесі професійної підготовки студентів-психологів”.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дисертаційне дослідження пов'язано з комплексною темою кафедри психології та педагогіки Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова “Структура і зміст діяльності практикуючого психолога в системі ступеневої підготовки”. Тема затверджена Радою університету (протокол № 6 від 27 січня 2000 року) та Радою з координації наукових досліджень в галузі педагогіки та психології в Україні (протокол № 2 від 20 березня 2000 року).

Об'єкт дослідження. Особистісне змінювання як міжсистемний перехід до нової ідентичності особистості.

Предмет дослідження. Процес особистісного змінювання майбутніх психологів-практиків у ході професійної підготовки у вищому навчальному закладі.

Метою дослідження є: теоретичне обґрунтування процесу формування професійної ідентичності в контексті особистісного змінювання та створення на цій основі програми формування професійно значущих новоутворень в ідентичності студентів-психологів в умовах інтенсивного спеціально організованого навчання.

Гіпотеза дослідження: 1) процес особистісного змінювання, що відбувається в ході професійної підготовки, зумовлює розвиток професійно значущих новоутворень в ідентичності студентів-психологів; 2) умовою розгортання процесу особистісного змінювання є інтенсивна, спеціальноорганізована навчальна діяльність майбутніх психологів, яка передбачає групову комунікацію індивідуальних моделей реальності, виражених у формі наративу.

Для досягнення поставленої мети та перевірки висунутої гіпотези були поставлені такі **завдання:**

1. Визначити теоретичні підходи до сутності процесу особистісного змінювання.
2. Визначити основні складові професійної ідентичності як результату особистісного змінювання, які формуються в процесі професійної підготовки практичних психологів.
3. Дослідити динаміку становлення професійної ідентичності студентів-психологів у навчально-виховному процесі у ВНЗ.
4. Розробити програму формування професійно значущих новоутворень через процес особистісного змінювання у студентів-психологів в умовах інтенсивного, спеціально організованого навчання.

Теоретико-методологічною основою дослідження є: вітчизняні концептуальні положення щодо розвитку та формування особистості (Б.Г. Ананьєв, К.А. Абульханова-Славська, Л.І. Анциферова, І.Д. Бех, Л.І. Божович, Б.С. Братусь, Л.С. Виготський, Г.С. Костюк, О.М. Леонтьєв, С.Д. Максименко, С.Л. Рубінштейн, Т.М. Титаренко та ін.), вітчизняні концепції особистісно-професійного становлення (Є.А. Клімов, Л.М. Мітіна), концепція особистісного змінювання (П.В. Лушин), основні положення психологічної герменевтики (А.А. Брудний, Н.Ф. Каліна, Є.С.Калмикова, Є. Мергенталер, Н.В. Чепелева), теорія соціального конструктивізму (Г. Матуран, Р. Баумастер), діалогічний підхід до процесу становлення та розвитку особистості (Г.О. Балл, М.М. Бахтін, А.Ф. Коп'йов, Т.О.Флоренська), концепція розвитку критичного мислення (Дж. Дьюї, Р. Рол, Л.Гоулдмен, Р. Шварц, Д. Перкінз, М. Ліпман).

Для розв'язання поставлених завдань використовувався комплекс теоретичних та емпіричних **методів** дослідження: загальнонаукові методи теоретичного рівня (аналіз, синтез, порівняння,

систематизація, узагальнення, моделювання); методи емпіричного рівня (спостереження, бесіда, стандартизовані опитувальники, психодіагностичні методики вивчення особистості, методи психологічної герменевтики, психолого-педагогічний експеримент: констатуючий та формуючий); активне соціально-психологічне навчання; статистичні методи обробки отриманих даних.

Експериментальна база дослідження. Дослідження проводилось на базі педагогічного факультету НПУ імені М.П. Драгоманова (м. Київ), психолого-педагогічних факультетів Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка (м. Кіровоград), Кіровоградського інституту регіонального управління та економіки (м. Кіровоград). Усього в дослідженні взяли участь близько 200 студентів. Відповідно до поставлених завдань дослідження проводилося у три етапи (пошуковий, дослідно-експериментальний, узагальнюючий) впродовж 1999-2002 рр.

Надійність та вірогідність отриманих результатів забезпечувались: методологічною і теоретичною обґрунтованістю вихідних положень дослідження, комплексним використанням методів діагностики, адекватних предмету, меті і завданням дослідження; якісним аналізом отриманих результатів, репрезентативністю вибірки досліджуваних та застосуванням методів математичної статистики.

Наукова новизна та теоретичне значення дослідження полягають у тому, що:

- вперше визначено професійно значущі новоутворення в ідентичності майбутніх психологів та досліджено динаміку формування професійно значущих новоутворень як результату процесу особистісного змінювання;
- теоретично обґрунтовано та розроблено програму формування професійно значущих новоутворень у процесі спеціально організованого інтенсивного навчання;
- визначено критерії аналізу наративів для виявлення професійно значущих новоутворень в ідентичності майбутніх психологів (динаміка самоідентифікації, самосприйняття та самовідношення; вирішення конфліктів в системі “Я”; динаміка простоово-часових особливостей “Я”-образу; взаємостосунки “Я” з соціальною реальністю та оточуючим світом);
- поглиблено уявлення про взаємозв’язок особистісного та професійного компонентів ідентичності психолога;
- доповнено проблему професійної підготовки психологів положеннями про зміст, особливості динаміки, умови та індивідуально-особистісні характеристики процесу особистісного змінювання.

Практичне значення дослідження полягає у тому, що розроблена та апробована програма роботи, спрямована на оптимізацію процесу професійного становлення майбутнього психолога шляхом формування професійно значущих новоутворень в особистості майбутнього фахівця через

процес особистісного змінювання, що зумовлює розвиток професійної ідентичності, а також спецкурс „Тренінг формування професійно значущих новоутворень”, що можуть бути використані у навчально-виховному процесі вищих навчальних закладів при підготовці студентів-психологів.

Апробація і впровадження результатів дослідження. Основні теоретичні та практичні положення дисертації обговорювалися і дістали схвалення на Всеукраїнській науково-практичній конференції “Українська еліта та її роль в державотворенні” (Київ, 2000), Всеукраїнській науково-методичній конференції “Активні методи навчання у вищій школі: сучасний стан, перспективи” (Кіровоград, 2001), Всеукраїнській науково-практичній конференції “Нагальні проблеми практичної психології” (Одеса, 2001), четвертих Харківських Міжнародних психологічних читаннях “Психологія у сучасному вимірі: теорія та практика” (Харків, 2002), на засіданнях та звітних наукових конференціях кафедри психології і педагогіки педагогічного факультету Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова, кафедри психології та Міжнародного центру психолого-педагогічних інновацій Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка. Результати дослідження апробовано автором у процесі професійної підготовки студентів-психологів на педагогічному факультеті НПУ імені М.П. Драгоманова та впроваджено на психолого-педагогічних факультетах Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка (довідка за № 755 від 15.09.2003) та Кіровоградського інституту регіонального управління та економіки (довідка за № 1-07/148 від 15.09.2003).

Структура та обсяг дисертації. Дисертаційна робота складається із вступу, трьох розділів, висновків, списку 202 джерел використаної літератури та додатків. Основний зміст дисертації викладено на 180 сторінках комп’ютерного набору і містить 15 таблиць на 10 сторінках.

Публікації. За матеріалами дослідження автором опубліковано 6 публікацій, з них 4 у виданнях, затверджених ВАК України; матеріали конференцій.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність проблеми дослідження, визначено об’єкт, предмет, мету, гіпотезу та завдання дослідження, розкрито наукову новизну, теоретичне і практичне значення роботи, методологічні та теоретичні засади дослідження, використані методи, вказується сфера апробації результатів дослідження та наводяться дані про структуру роботи.

У **першому розділі** “Теоретичні та методологічні аспекти проблеми особистісного змінювання” представлені дані теоретичного аналізу наукової літератури з проблеми особистісного змінювання, особливостей виникнення та динаміки даного процесу, умов та індивідуально-особистісних характеристик переживання досвіду особистісного змінювання, розглянуто наратив як засіб усвідомлення та об’єктивації даного досвіду.

Феномен особистісного змінювання у вітчизняній психологічній літературі не має широкої інтерпретації, хоча і використовується рядом дослідників, не набуваючи при цьому чітко окреслених меж визначення. Достатньо розробленою дана проблематика є в працях П.В. Лушина, окремі аспекти розглядаються в роботах Т.Б. Карцевої. У зарубіжній психологічній літературі даний феномен представлений працями Л. Гринберга та Р. Родеса, Р. Девіса та Т. Міллона, Р.Куртіса, У. Овертона, А. Півчевича.

Особистісне змінювання, згідно з П.В. Лушиним, трактується нами як міжсистемний перехід до принципово нових можливостей нової ідентичності. Зміна ідентичності при цьому відбувається неочікувано, непередбачено та радикально як для оточуючих, так і для самого суб'єкта, і включає такі основні елементи: а) дисоціація або відмирання існуючих основ “Я”-образу (ідентичності); б) невизначеність основ для подальшого розвитку особистості; в) переборення невизначеності шляхом конструювання нової ідентичності, що виражається в новому “Я”-образі. Можна провести аналогію між процесом особистісного змінювання і “психологічною адаптацією” (Л.Ф. Бурлачук та О.Ю. Коржова), “соціальною адаптацією” (Н.М. Пилипенко), “переадаптацією” (В.І. Лебедев), “реадаптацією” (Т.М. Титаренко). Процес особистісного змінювання не є ідентичним процесу розвитку, але являє собою його значущу частину поряд із поступовим розгортанням потенціалу людини.

Особистісне змінювання виникає в результаті переживання людиною кризового досвіду, значущість якого для розвитку людини підкреслюється в роботах К.А.Абульханової-Славської, Ф.Є. Василюка, П.В. Лушина, С.Л. Рубінштейна, Т.М.Титаренко, оскільки саме ці ситуації допомагають критично переглянути, переосмислити існуючі засади життя, які досить часто є вже неефективними, і шукати нові, більш ефективні й адекватні даному етапу життя смисли. Даний позитивний аспект переживання людиною кризових станів буття підкреслюють і представники різних шкіл практичної психології, особливо гуманістичного її напрямку (Г. Гурджієв, К. Домбровські, А. Маслоу, А. Менегетті, Ф. Перлз, Е.Фром). Суттєвим аспектом при розгляді питання ролі кризових ситуацій у переживанні досвіду особистісного змінювання є те, що людина сама з метою запобігання обмеженості, зарегламентованості власного життя прагне до переживання кризового стану, результатом якого є перехід до нових можливостей особистості (Т.М.Титаренко, П.В. Лушин). П.В. Лушиним та Т.Б. Карцевою подаються стадіальні моделі даного переходу, які можна визначити як стадіальні моделі процесу особистісного змінювання.

При аналізі впливу зовнішніх і внутрішніх факторів на процес особистісного змінювання значущим є поняття “ситуації” (Р. Баркер, Дж. Едвардс, Н. Ендлер, К.Левін), яке рядом авторів (Т.Б. Карцева, С. Ковальов, Д. Магнуссон і Н. Ендлер) розуміється не як сукупність елементів об'єктивної реальності, а як продукт і результат активної взаємодії особистості та середовища.

Цілий ряд дослідників підкреслюють активну роль особистості не лише в процесі переживання, а і в процесі утворення кризової ситуації (К.А. Абульханова-Славська, Л.І. Анциферова, Л.І. Воробйова та Т.В. Снегірьова, Є.Ю. Коржова, П.В.Лушин, С.Л. Рубінштейн, Т.М. Титаренко). Постійна незавершеність є характерною рисою психологічної організації особистості, у зв'язку з чим людина шукає таких форм активності, котрі надавали б їй можливість якомога більшої самореалізації, розкриття своїх сутнісних сил.

Особливості переживання людиною досвіду особистісного змінювання залежать від ряду індивідуальних характеристик, а саме: типу життєвого світу (Ф.Є.Василюк), типу життєвої стратегії (К.А. Абульханова-Славська), індивідуальної стратегії подолання кризової ситуації (Р. Лацарус і С. Фолкман, Є.О.Варбан), технік життя у складних умовах (Т.М. Титаренко), потенціалу подолання критичних станів буття (І.П. Маноха), міри чутливості та стійкості до травмуючих впливів та потреби в них (Т.М. Титаренко, Л. Пельцман) особистісного ставлення до критичної ситуації.

Конструктивність переживання травмуючого досвіду та подальший перехід до особистісного змінювання забезпечуються наступними факторами: неусвідомленою, природною здатністю людини миттєво розширювати власні межі; прийняттям травмуючого досвіду і власних переживань; усвідомленням необхідності змінювання; здатністю особистості змінювати ставлення до себе; переосмисленням і знаходженням нового сенсу життя; відповідальністю; здатністю робити вибір; активністю; творчим потенціалом; особливостями чуттєвої, ціннісно-орієнтаційної, мотиваційної сфери; суб'єктністю; особливостями локусу контролю; мірою входження особистості до культурно-символічного простору буття (К.А.Абульханова-Славська, Л.І. Анциферова, Л.І. Воробйова та Т.В. Снегірьова, П.В. Лушин, А. Маслоу, Ф. Перлз, К. Роджерс, Т.М. Титаренко та ін.).

Однією з форм особистісного змінювання є психотерапевтичне змінювання, що виникає в результаті взаємодії психотерапевта і клієнта. Будь-який психотерапевтичний досвід завжди має інформаційну природу і, відповідно, може бути розглянутий як текст. Текст є засобом інтерпретації оточуючого світу, іншої людини, самого себе і несе на собі функцію усвідомлення і об'єктивації психологічного досвіду особистості (Н.Ф. Каліна, Н.В. Чепелева).

Суттєвим є взаємозв'язок між особливостями переживання досвіду особистісного змінювання та нарративізацією, яка Н.В. Чепелевою визначається як здатність людини описати себе і свій життєвий досвід у вигляді зв'язного повідомлення, побудованого за законами організації художнього тексту. Наративи клієнта слід розглядати і як засіб саморозуміння, і як засіб самопред'явлення (П.Рікер, Н.В. Чепелева). Слід зазначити, що наративи мають діалогічну природу, що забезпечує суб'єкт-суб'єктний підхід та сприяє розподілу відповідальності у психотерапевтичних відносинах.

Концепції представників психологічної герменевтики та соціального конструктивізму визначають психологічну допомогу як процес, в якому завдяки перетворенню особистісно-сміслових зв'язків в інформаційному просторі клієнта відбувається зміна наративу з такого, що не задовольняє, на такий, що приймається і задовольняє. В результаті конструюється альтернативний спосіб інтерпретації, сприйняття та переживання життєвої події, що веде до змінювання досвіду, а, отже, і особистісного змінювання.

У другому розділі **“Особистісне змінювання в процесі професійного становлення студентів-психологів”** представлено теоретичні та методичні засади дослідження, результати експериментального вивчення динаміки становлення професійної ідентичності у студентів-психологів в період навчання у вищому навчальному закладі, зроблено аналіз сучасної системи професійної підготовки психологів з позицій формування означених складових професійної ідентичності, визначено шляхи вирішення поставленої проблеми.

В основу нашого дослідження покладено концепції, де фундаментальною умовою розвитку інтегральних характеристик особистості та продуктивності її професійного становлення є внутрішнє середовище особистості, її активність, усвідомлення необхідності змінювання, потреба в самореалізації (К.А. Абульханова-Славська, Є.М. Борисова, Є.А. Клімов, С.Д. Максименко, Л.М. Мітіна, Н.І.Пов'якель, Н.В. Чепелева, Т.С. Яценко та ін.). Дана проблематика набуває особливої актуальності у процесі професійної підготовки психологів, оскільки саме особистісне становлення є основою успішної діяльності практичного психолога як фахівця.

В основі професійного становлення психолога лежить самоідентифікація з професією, яка розглядається нами в якості провідного компоненту професійної підготовки. При цьому професійна ідентичність практичного психолога повинна відповідати вимогам гнучкості та здатності до змінювання. Сенситивним для формування професійної ідентичності є, згідно з Е. Еріксоном, період навчання у ВНЗ, особливо III курс. Як свідчать результати досліджень, проблема професійної та особистісної ідентифікації є актуальною для більшості студентів-психологів.

Нами проведено експериментальне дослідження, метою якого було виявлення динаміки особливостей самоідентифікації та динаміки становлення складових професійної ідентичності майбутніх практичних психологів. Дослідження проводилось серед студентів I та IV курсів спеціальностей “Практична психологія” та “Початкове навчання і практична психологія”. Було досліджено 77 студентів I курсів та 70 студентів IV курсів педагогічного факультету Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова, психолого-педагогічних факультетів Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка та Кіровоградського інституту регіонального управління та економіки.

В основу виділення складових ідентичності ми поклали концепції С.Л.Рубінштейна, К.А. Абульханової-Славської про те, що в основі усієї життєвої стратегії особистості лежать такі основні

життєві відношення: 1) до себе; 2) до інших; 3) до оточуючого світу. Відповідно, нами було виділено такі складові професійної ідентичності психолога: адаптивність, самоприйняття, прийняття інших, емоційний комфорт, інтернальність, домінантність, ескапізм.

Для визначення рівня розвитку складових професійної ідентичності доцільно використовувати методику діагностики соціально-психологічної адаптації К.Роджерса та Р. Даймонда. Проведене дослідження динаміки формування визначених складових професійної ідентичності студентів-психологів показало, що виділені нами показники не набули суттєвих змін впродовж чотирирічного навчання у ВНЗ. Відповідно, можна вести мову про недостатню ефективність процесу професійної підготовки студентів-психологів з точки зору формування виділених особистісних структур.

З метою виявлення динаміки особливостей самоідентифікації майбутніх практичних психологів нами було проведено емпіричне дослідження установок особистості на себе за допомогою методики "Self-attitudes test" М. Куна та Т.Макпартленда. Для аналізу відповіді поділялись на дві категорії – об'єктивну та суб'єктивну, що базується на теоретичних уявленнях про "особистісне Я", як про деяку інтериоризацію індивідуальної позиції в соціальній системі. Нами було внесено деякі корективи та доповнення в аналіз даної методики, в основу яких покладені ідеї використання проєктивних методів до аналізу тексту. Розглядаючи висловлювання студентів в якості проєктивного матеріалу, ми додатково ввели категорію виділення співвідношення позитивно та негативно забарвлених характеристик "Я", що дає можливість виявити позитивність чи негативність сприйняття особистістю власного образу "Я" та виявити її самовідношення.

В процесі дослідження динаміки особливостей самоідентифікації майбутніх практичних психологів нами не виявлено змін за критерієм позитивності-негативності самосприйняття та самовідношення, що свідчить про недостатню ефективність процесу професійної підготовки студентів-психологів з точки зору формування даної особистісної структури. В той же час виявлено зміни у бік зростання об'єктивності характеристик "Я"-образу у студентів IV курсу, що свідчить про часткову деперсоналізацію особистості студентів, яка є наслідком заформалізованості навчального процесу у ВНЗ та недостатнім використанням особистісно-орієнтованих форм навчання.

Аналіз результатів констатуючого експерименту дозволяє зробити висновок, що існуюча система професійної підготовки практичних психологів у ВНЗ не задовольняє повністю вимог до ефективного і гармонійного розвитку особистості психолога та формування його професійної ідентичності. Вирішити дану проблему дає можливість особистісно-орієнтоване навчання, яке виходить із визнання унікальності суб'єктного досвіду того, хто навчається, як важливого джерела індивідуальної життєдіяльності. Навчально-виховний процес у ВНЗ повинен бути спрямований на формування професійної ідентичності, в основі якої лежать такі складові особистості психолога, як прагнення до особистісного зростання та самоактуалізації, професійна свідомість, професійне

мислення, креативність, критичне мислення. Основою формування даних характеристик є, на нашу думку, здатність майбутніх практичних психологів до переживання досвіду особистісного змінювання, що формує готовність до постійного розширення та перегляду особистісної та професійної моделі реальності, уміння до дії в нестандартних, непередбачуваних умовах, що характерне для ситуації психологічного консультування.

Умовою формування вищеназваних характеристик є реалізація в процесі професійної підготовки діалогічних принципів, форм та методів навчання. Найбільш ефективним шляхом формування вище означених якостей в межах організованого навчання у ВНЗ ми вважаємо активні методи навчання, а саме психологічний тренінг, який спрямований на формування професійно значущих новоутворень в ідентичності майбутніх психологів. При цьому під професійно значущими новоутвореннями ми розуміємо такі особистісні новоутворення, які є значущими для успішної професійної діяльності особистості.

У третьому розділі **“Модель формування професійно значущих новоутворень в умовах інтенсивного навчання”** представлено програму тренінгу формування професійно значущих новоутворень у студентів-психологів та подано результати експериментального вивчення можливості формування професійно значущих новоутворень в ідентичності практичного психолога шляхом інтенсивного, спеціально організованого навчання, яким є психологічний тренінг.

Метою розробленого нами тренінгу є формування у студентів-психологів професійно значущих новоутворень, які є результатом процесу особистісного змінювання.

Завданнями відповідно виступають: 1) на особистісному рівні: а) опрацювання студентами-психологами власних проблемних зон; б) розширення власної моделі реальності шляхом комунікацій з іншими моделями реальностями, вираженими у формі наративу; 2) на професійному рівні: а) ознайомлення з різними моделями реальності, що сприяє розхитуванню ригідних конструктів майбутнього психолога та розширює професійну ідентичність; б) формування уміння розподіляти відповідальність з клієнтом у терапевтичних відносинах; в) отримання першого професійного досвіду через процес взаємодопомоги.

У формуючому експерименті взяли участь п'ять груп студентів III курсів педагогічного факультету Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова, психолого-педагогічних факультетів Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка та Кіровоградського інституту регіонального управління та економіки: контрольна (29 чоловік) та чотири експериментальні (загальною кількістю 29 чоловік).

На першому та другому етапах формуючого експерименту для дослідження можливості формування професійно значущих новоутворень у студентів-психологів ми виявляли: а) рівень сформованості таких складових професійної ідентичності практичного психолога, як адаптивність, самоприйняття, прийняття інших, емоційний комфорт, інтернальність, домінантність та ескапізм; б)

особливості самоідентифікації; в) особливості самосприйняття, самоставлення та самоусвідомлення власного “Я” та взаємостосунків “Я” з оточуючим світом.

Рівень сформованості складових професійної ідентичності студентів експериментальної та контрольної груп визначався за допомогою методики діагностики соціально-психологічної адаптації К. Роджерса та Р. Даймонда. Зважаючи на значущість представлених вище складових ідентичності для успішного професійного становлення майбутніх психологів, ми вважаємо, що процес навчання у ВНЗ повинен коригувати такі складові, як адаптивність, самоприйняття, прийняття інших, емоційний комфорт та інтернальність у бік зростання, тоді як за показником ескапізму корекція повинна відбуватись у бік зменшення. В той же час домінантність повинна коригуватись до середніх показників, оскільки як дуже високий, так і низький рівень заважатиме ефективному професійному становленню психолога-практика.

З метою виявлення особливостей самоідентифікації майбутніх практичних психологів було проведено емпіричне дослідження установок особистості на себе за допомогою методики “Self-attitudes test” М. Куна та Т. Макпартленда. Як і на констатуючому етапі дослідження, дана методика набула модифікації, в основу якої покладено ідею використання проєктивних методів до аналізу тексту. В результаті внесених доповнень аналіз отриманих даних для студентів контрольної та експериментальної груп здійснювався за такими критеріями: об’єктивність-суб’єктивність характеристик; позитивність-негативність характеристик; зміни у послідовності перерахованих характеристик, що свідчить про зміни в моделі “Я”; поява нових характеристик, що виражають спрямованість на інших, на допомогу їм; поява характеристик, що вказують на активність, динаміку суб’єкта; поява оптимістично забарвлених тверджень.

Для виявлення особливостей самосприйняття, самоставлення та самоусвідомлення власного “Я” та взаємостосунків “Я” з оточуючим світом ми використовували метод проєктивної розповіді на тему “Я”. Отримані оповіді, що відповідають основним характеристикам тексту-нарративу, підлягали аналізу як проєктивний матеріал. Спираючись на основні ідеї феноменологічного аналізу психодинамічної структури нарративу, нами було розроблено власні критерії аналізу нарративів, а саме: динаміка самоідентифікації, самосприйняття та самоставлення, виявлення та вирішення конфліктів в системі “Я”, виявлення змін в просторово-часових особливостях сприйняття “Я”-образу, особливості взаємостосунків “Я” з соціальною реальністю, з оточуючим світом. Дані критерії дали змогу простежити та виявити процес особистісного змінювання та подальше формування професійно значущих новоутворень.

Далі проводився тренінг формування професійно значущих новоутворень зі студентами експериментальної групи у формі інтенсивного спеціально організованого навчання впродовж 5-7 днів. Домінуючим аспектом при побудові тренінгу є визнання пріоритету мови, її нарративного модусу, в якості визначального фактора особистісного становлення та змінювання, що відбувається

в процесі соціальної взаємодії. Основною метою, засобом та прийомом цієї взаємодії виступає діалог, через який відбувається конструювання та переконструювання особистісних та соціальних смислів, які виражаються у формі наративів, і, відповідно, конструювання та переконструювання складових ідентичності майбутніх практичних психологів. Зі студентами контрольної групи тренінг не проводився.

Наступним етапом дослідження було повторне обстеження контрольної та експериментальної груп за допомогою вказаних методик. Аналіз отриманих даних ґрунтувався на основі положення представників різних напрямків індивідуальної та групової психокорекції про неможливість виділення в результаті проведеної роботи загальних для всіх новоутворень. Новоутворення при груповій формі психокорекції формуються за компенсаторним типом, тобто кожен учасник свідомо чи неусвідомлено змінює ті якості своєї особистості, змінювання яких на даному етапі його життєдіяльності є найбільш значущим та актуальним. Відповідно, ми провели якісний аналіз змін, що відбулися, та відповідних новоутворень у контрольній та експериментальній групах досліджуваних.

В результаті за методикою діагностики соціально-психологічної адаптації К.Роджерса та Р. Даймонда в експериментальній групі досліджуваних нами було виділено 7 груп студентів, які досягли певних змін за кожною окремою шкалою: 1) група, в якій підвищився показник адаптивності; 2) група, в якій підвищився показник самоприйняття; 3) група, в якій підвищився показник прийняття інших; 4) група, в якій підвищився показник емоційного комфорту; 5) група, в якій підвищився показник інтернальності; 6) в наступній групі нами було виділено дві підгрупи: а) підгрупа, в якій підвищився показник домінантності та б) підгрупа, в якій знизився показник домінантності; 7) група, в якій знизився показник ескапізму. Виділення у шостій групі двох підгруп пов'язано з наведеним нами вище положенням про те, що для успішної професійної діяльності показник домінантності у практичного психолога повинен знаходитись в межах середнього рівня. Відповідно, на наявність аналогічних підгруп в своєму складі була досліджена і контрольна група студентів.

Слід звернути увагу на умовність виділення даних груп досліджуваних. Зважаючи на компенсаторний характер формування вищезначених новоутворень, кількість виділених нами складових ідентичності, що зазнали зміни в результаті проведеної роботи у кожного окремого індивіда, коливалась залежно від індивідуальних особливостей досліджуваних. Це дало змогу виділити в експериментальній і контрольній групах досліджуваних підгрупи, залежно від кількості змінених складових ідентичності. Як свідчать отримані дані, в контрольній групі кількість студентів по виділених підгрупах розподілилась майже рівномірно, особливо це стосується підгруп, де зміни було досягнуто за однією, двома, чотирма та шістьма складовими. В той же час у 4 студентів (що становить 13,5% від загальної кількості досліджуваних в цій групі) не відбулося змін

за жодною з виділених складових. В експериментальній групі більшість студентів (19 чоловік, що складає 65,5%) зазнали змін за переважною більшістю складових (п'ять, шість та сім). При цьому в даній групі відсутні особи, які не досягли змін за жодною з виділених складових ідентичності.

Порівняльні дані результатів дослідження представлені у табл. 1.

Таблиця 1

Порівняльні дані сформованості складових професійної ідентичності у студентів експериментальної і контрольної груп

Характер змін за шкалами	Експериментальна група		Контрольна група	
	абсол.	%	абсол.	%
Зростання адаптивності	23	79,3	10	34,5
Зростання самоприйняття	16	55,2	9	31
Зростання прийняття інших	18	62	18	62
Зростання емоційного комфорту	19	65,5	11	37,9
Зростання інтернальності	19	65,5	9	31

Продовження табл. 1

Зростання домінантності	16	55,2	12	41,4
Зниження домінантності	8	27,6	14	48,3
Зниження ескапізму	18	62	12	41,4

Порівнюючи отримані дані контрольної та експериментальної груп за методикою діагностики соціально-психологічної адаптації К. Роджерса та Р. Даймонда, можна зробити висновки про те, що в експериментальній групі досліджуваних виявлено зростання показників адаптивності, самоприйняття, прийняття інших, емоційного комфорту та інтернальності, вирівнювання показників домінантності та зменшення показників ескапізму. В той же час у контрольній групі досліджуваних не виявлено суттєвих змін за шкалами адаптивності, самоприйняття, емоційного комфорту, інтернальності та домінантності (суттєвість та несуттєвість змін перевірялась на достовірність за допомогою t-критерія Ст'юдента). Виявлені суттєві зміни за шкалами прийняття

інших та ескапізму в контрольній групі досліджуваних носять, на нашу думку, ситуативно хаотичний характер, оскільки не підтверджуються змінами в інших складових ідентичності.

В результаті проведеного дослідження особливостей самоідентифікації особистості за допомогою методики “Self-attitudes test” М. Куна та Т. Макпартленда до та після тренінгу, ми виявили ряд професійно значущих новоутворень в системі ”Я” в експериментальній групі досліджуваних, а саме: зростання позитивності та зменшення негативності самоідентифікації, зміни в послідовності компонентів образу “Я”, поява спрямованості на допомогу іншим, активності, динамізму та оптимізму. Порівняльні дані наведені у табл. 2.

Таблиця 2

Порівняльні дані змін в особливостях самоідентифікації у студентів експериментальної і контрольної групи

Характеристика змін	Експериментальна група		Контрольна група	
	абсол.	%	абсол.	%
Об’єктивність	4	13,4	6	20,7
Суб’єктивність	7	24,1	12	41,4
Позитивність	19	65,5	5	17,2
Негативність	15	51,7	4	13,4
Послідовність характеристик	29	100	26	89,6
Спрямованість на інших, на допомогу	8	27,6	5	17,2
Активність, динаміка	12	41,4	0	0
Оптимізм	8	27,6	0	0

Аналіз особливостей самосприйняття, самоствавлення та самоусвідомлення власного “Я” та взаємостосунків “Я” з оточуючим світом проводився на основі аналізу проєктивної розповіді на тему “Я”. Розроблені нами критерії аналізу наративів та зміни за даними критеріями в ідентичності студентів експериментальної та контрольної груп представлені у табл. 3.

Таблиця 3

Порівняльні дані щодо отриманих змін в особливостях самосприйняття, самоствавлення та самоусвідомлення образу “Я” та взаємостосунків “Я” з оточуючим світом у студентів контрольної та експериментальної груп

Критерії змін	Експериментальна група		Контрольна група	
	абсол.	%	абсол.	%
Динаміка самоідентифікації, самосприйняття та самовідношення	26	89,7	8	27,6
Вирішення конфліктів в системі “Я”	25	86,2	4	13,7
Динаміка просторово-часових особливостей сприйняття “Я”-образу	24	82,2	6	20,7
Взаємостосунки ”Я” з соціальною реальністю та оточуючим світом	28	96,6	5	17,2

Суттєві зміни у студентів експериментальної групи проявились у переосмисленні та перетворенні наявних ідентифікацій, зростанні самоприйняття, відповідальності за себе і за власне життя, віри у власні сили, появи спрямованості на інших, на допомогу іншим, оптимістичного ставлення до життя, до можливостей вирішення особистісних та міжособистісних проблем та конфліктів, розширенні способів реагування та взаємодії з оточуючим соціальним середовищем, зміні просторово-часових параметрів “Я”-образу. У певній кількості студентів спостерігається спрямованість на професійну діяльність психолога-практика, що виявляється у появі професійних ідентифікацій, розумінні особливостей цієї професії та бажанні зростати і вдосконалюватись в ній. В контрольній групі відповідні зміни виявлені у незначній кількості досліджуваних, що не дає можливості зробити висновок про суттєвість цих змін.

Таким чином процес роботи в тренінговій групі призвів до формування у майбутніх практичних психологів професійно значущих новоутворень, які є результатом процесу особистісного змінювання.

Проведений теоретичний аналіз проблеми і результати експериментального дослідження підтвердили висунуту гіпотезу, що дозволило сформулювати висновки.

ВИСНОВКИ

У дисертації наведено теоретичне узагальнення і нове вирішення проблеми особистісного змінювання в процесі професійної підготовки майбутнього психолога, що виявляється у розкритті сутності, специфіки і динаміки цього процесу, визначенні умов та індивідуально-особистісних характеристик переживання досвіду особистісного змінювання, його ролі у формуванні професійної ідентичності майбутніх психологів, а також визначенні і апробації умов формування професійно значущих новоутворень в ідентичності практичного психолога.

1. Стрижнем психологічної готовності до професійної діяльності психолога-практика є, перш за все, особистісне зростання спеціаліста, що передбачає не лише розвиток особистості, а й прагнення її до найповнішого розкриття власного потенціалу та готовність до самозмінювання. Суттєву роль в даному процесі відіграє процес особистісного змінювання, що визначається як міжсистемний перехід до нових можливостей нової ідентичності і має місце в результаті переживання особистістю кризового досвіду. Даний перехід містить як позитивні, так і негативні аспекти. Негативні проявляються у втраті колишнього способу життя, що сприймається як невизначеність; позитивні – у виникненні принципово нових, необмежених можливостей. Особистісне змінювання має ознаки нелінійного, незворотного, непередбачуваного процесу, що відбувається за типом “керованої метаморфози”. В процесі особистісного змінювання людина проходить через певні стадії реконструкції наявної ідентичності і формування нової.

2. Ініціювання кризового досвіду та подальшого особистісного змінювання слід шукати в природі самої особистості, яка, з метою власного самозбереження, зацікавлена періодично розширювати власні межі за рахунок включення в них антагоністичних її природі ідентичностей.

Особливості переживання людиною травмуючого досвіду та подальший перехід до особистісного змінювання залежить від ряду індивідуально-особистісних характеристик, а саме: типу життєвого світу, типу життєвої стратегії, індивідуальної стратегії подолання кризової ситуації, технік життя у складних умовах, особистісного ставлення до критичної ситуації, потенціалу подолання критичних станів буття, міри чутливості та стійкості до травмуючих впливів та потреби в них. Конструктивність переживання кризового досвіду та подальший перехід до особистісного змінювання забезпечуються: прийняттям травмуючого досвіду і власних переживань; усвідомленням необхідності змінення; здатністю особистості змінювати ставлення до себе; переосмисленням і знаходженням нового сенсу життя; відповідальністю; здатністю робити вибір; активністю; творчим потенціалом; особливостями чуттєвої, ціннісно-орієнтаційної, мотиваційної сфери; суб'єктністю; особливостями локусу контролю; мірою входження особистості до культурно-символічного простору буття.

3. Однією з форм особистісного змінювання є психотерапевтичне змінювання, яка виникає в результаті взаємодії психотерапевта та клієнта. Будь-який психотерапевтичний досвід може бути

розглянутий через призму тексту-нарративу, який є засобом інтерпретації оточуючого світу, іншої людини, самого себе і несе на собі функцію усвідомлення і об'єктивації психологічного досвіду особистості. Змінювання нарративу в процесі психологічної допомоги тягне за собою змінювання способу сприйняття та переживання досвіду, а, отже, і особистісне змінювання. Відповідно, роботу по формуванню професійно значущих новоутворень в ідентичності студентів-психологів через переживання досвіду особистісного змінювання запропоновано будувати на основі нарративного дискурсу.

4. Особливо значущим аспектом успішного професійного становлення майбутніх психологів є цілісність та нерозривність розвитку особистісної та професійної сфери, оскільки специфіка професійної діяльності психолога-практика насамперед висуває вимоги до його особистості, обов'язковими характеристиками якої повинні бути здатність до особистісного змінювання, прагнення до самоактуалізації, прийняття себе та інших, внутрішня свобода, усвідомлення власних обмежень, сформованість професійної свідомості. В основі даного процесу лежить самоідентифікація з професією, тоді як професійна ідентичність практичного психолога повинна відповідати вимогам гнучкості та здатності до змінювання. Основними складовими професійної ідентичності практичних психологів як результату процесу особистісного змінювання є адаптивність, самоприйняття, прийняття інших, емоційний комфорт, інтернальність, домінантність, ескапізм.

5. В результаті проведеного дослідження динаміки формування складових професійної ідентичності та динаміки особливостей самоідентифікації практичних психологів виявлено, що виділені нами показники не набули суттєвих змін впродовж чотирирічного навчання у вузі. Крім того, виявлено зміни у бік зростання об'єктивності характеристик "Я"-образу у студентів IV курсу, що свідчить про часткову деперсоналізацію особистості студентів, яка є наслідком заформалізованості навчального процесу у ВНЗ та недостатності особистісно орієнтованих форм навчання. Відповідно, можна вести мову про недостатню ефективність процесу професійної підготовки студентів-психологів з точки зору формування виділених особистісних структур.

6. Основою формування виділених новоутворень в ідентичності майбутніх психологів є здатність до переживання досвіду особистісного змінювання, що формує вміння до дії в нестандартних, непередбачуваних умовах, характерних для ситуації психологічного консультування, готовність до постійного розширення та перегляду особистісної та професійної моделі реальності, веде до формування гнучкої, здатної до змінювання професійної ідентичності.

Найбільш ефективним шляхом формування вищезначених властивостей професійної ідентичності є активні методи навчання, а саме психологічний тренінг, спрямований на формування професійно значущих новоутворень, які є результатом процесу особистісного змінювання. Формування професійно значущих новоутворень в процесі даного тренінгу відбувається за умови

включення студентів-психологів в інтенсивний, спеціально організований процес групової комунікації індивідуальних моделей реальності, виражених у формі текстів-нарративів.

7. Проведене нами дослідження свідчить про те, що використання тренінгу формування професійно значущих новоутворень у студентів-психологів призводить до ряду професійно значущих змін в ідентичності майбутніх фахівців. Результатом проведеного тренінгу в експериментальній групі досліджуваних є суттєве зростання показників таких складових ідентичності майбутнього психолога як адаптивність, самоприйняття, прийняття інших, емоційний комфорт, інтернальність; збалансування показників домінантності та зниження показників ескапізму. Виявлено зміни у бік корекції співвідношення між об'єктивними та суб'єктивними характеристиками ідентичності, зростання позитивно забарвлених та зменшення негативно забарвлених характеристик образу "Я", зміни у моделі "Я"-образу.

8. Розроблені критерії аналізу нарративів дали можливість виявити такі професійно значущі новоутворення в системі "Я", як відповідальність за себе і за власне життя, віра у власні сили, поява спрямованості на інших, на допомогу іншим, оптимістичне ставлення до життя, до можливостей вирішення особистісних та міжособистісних проблем і конфліктів, розширення способів реагування та взаємодії з оточуючим соціальним середовищем, зміна просторово-часових параметрів "Я"-образу.

Запропонована програма роботи по формуванню професійно значущих новоутворень в ідентичності майбутніх психологів може бути впроваджена у процес професійної підготовки у ВНЗ. Використання даної програми відкриває можливості активізації та оптимізації професійного становлення через формування вище означених складових професійної ідентичності майбутніх психологів та стимулювання процесу ідентифікації з професією.

Отримані дані не вичерпують усіх аспектів досліджуваної проблеми. Подальша перспектива вбачається нами у: теоретичному та практичному вивченні можливостей використання розробленої програми формування професійно значущих новоутворень для оптимізації професійного становлення вчителів та студентів педагогічних спеціальностей ВНЗ; розробці програми формування умінь та навичок фасилітаторської діяльності у студентів-психологів через процес особистісного змінювання.

Основний зміст дисертації відображено в публікаціях автора:

1. Міненко О.О. Наратив як засіб усвідомлення та об'єктивації особистісних змін / Психологія: Збірник наукових праць НПУ імені М.П. Драгоманова – Вип.3 (10) – К., 2000. – С. 19-23.

2. Міненко О.О. Тренінг формування професійних новоутворень у студентів-психологів // Практична психологія і соціальна робота.- К., 2001.- №9.- С.24-28.
3. Міненко О.О. Формування особистісних та професійних новоутворень майбутнього практичного психолога // Проблеми загальної та педагогічної психології. Збірник наукових праць Інституту психології ім. Г.С. Костюка АПН України./ За ред. Максименка С.Д. – К.: 2002, т.IV, ч.3 – С.149-155.
4. Міненко О.О. Професійне становлення практичного психолога як система парадигмальних змін / Вісник Харківського Національного Університету. Серія “Психологія” – Харків, 2002. - №550. – С. 209-211.
5. Міненко О.О. Особистісні зміни в контексті розвитку / Збірник наукових праць “ Українська еліта та її роль в державотворенні” - №1’2 (14). – Київ, 2000. – С.282-286.
6. Міненко О.О. Формування професійних новоутворень у студентів-психологів. – Наукові записки. – Випуск 45. Частина II. – Серія: Педагогічні науки. – Кіровоград: РВЦ КДПУ ім. В. Винниченка, 2002. – С.36-39.

Міненко О.О. Особистісне змінювання в процесі професійної підготовки студентів-психологів. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата психологічних наук за спеціальністю 19.00.07 – педагогічна та вікова психологія. Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова, Київ, 2004.

В роботі розглянуто процес особистісного змінювання, який визначається як міжсистемний перехід до нових можливостей нової ідентичності, аналізуються його умови та індивідуально-особистісні характеристики переживання. Даний процес дає можливість формування професійно значущих новоутворень в ідентичності студентів-психологів. Виділено складові професійної ідентичності психолога, які забезпечують успішність його діяльності як фахівця-практика: адаптивність, самоприйняття, прийняття інших, емоційний комфорт, інтернальність, доміантність, ескапізм, та досліджено динаміку формування означених складових в процесі навчання у вищому навчальному закладі. Результати констатуючого експерименту свідчать про відсутність суттєвих змін в ідентичності студентів-психологів з боку формування вище означених складових протягом чотирирічного навчання у ВНЗ. Розроблено програму тренінгу формування професійно значущих новоутворень в ідентичності студентів-психологів та проведено формуючий експеримент, який підтвердив висунуту гіпотезу про можливість формування професійно значущих новоутворень через процес особистісного змінювання в організованому навчанні у ВНЗ за умови включення студентів-психологів в інтенсивний, спеціально-організований процес групової комунікації індивідуальних моделей реальності. Результати проведеного

дослідження виявили ряд позитивних змін у виділених складових професійної ідентичності досліджуваних експериментальної групи. Зафіксовано позитивні зміни в особливостях самоідентифікації, самосприйняття, самоусвідомлення та самоствавлення до образу “Я” та взаємостосунках з оточуючим світом.

Ключові слова: особистісне змінювання, професійна ідентичність, криза, умови та індивідуальні особливості переживання особистісного змінювання, професійно значущі новоутворення, наратив, індивідуальні моделі реальності, тренінг формування професійно значущих новоутворень.

Миненко О.А. Личностное изменение в процессе профессиональной подготовки студентов-психологов. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата психологических наук по специальности 19.00.07 – педагогическая и возрастная психология. Национальный педагогический университет имени М.П. Драгоманова, Киев, 2004.

Основой психологической готовности к профессиональной деятельности психолога-практика является личностный рост специалиста, который предполагает не только развитие личности, но и ее стремление к наиболее полному раскрытию собственного потенциала и готовность к самоизменению. Существенная роль в данном процессе отводится личностному изменению, который трактуется как межсистемный переход к новым возможностям новой идентичности и обладает признаками нелинейности, необратимости и непредсказуемости. Результатом данного процесса являются профессионально значимые новообразования в идентичности будущих психологов.

Одним из требований, которые предъявляются к идентичности практического психолога, является способность к изменению. В работе выделены составляющие идентичности психолога, способствующие его профессионализации как специалиста-практика: адаптивность, самопринятие, принятие других, эмоциональный комфорт, интернальность, доминантность и эскапизм; исследована динамика формирования выделенных составляющих в процессе обучения в вузе. Результаты констатирующего эксперимента свидетельствуют об отсутствии существенных изменений в данных составляющих идентичности студентов-психологов на протяжении четырехлетнего обучения в вузе.

Разработана программа тренинга формирования профессионально значимых новообразований в идентичности будущих психологов и проведен формирующий эксперимент, который подтвердил выдвинутую гипотезу о возможности формирования профессионально значимых новообразований через процесс личностного изменения в организованном обучении в

вузе при условии включения студентов-психологов в интенсивный, специально организованный процесс групповой коммуникации индивидуальных моделей реальности.

Результаты проведенного исследования обнаружили ряд профессионально значимых изменений в идентичности испытуемых экспериментальной группы: возрастание показателей адаптивности, самопринятия, принятия других, эмоционального комфорта, интернальности, сбалансирование показателей доминантности и уменьшение показателей эскапизма. Обнаружено возрастание позитивности и уменьшение негативности самоидентификации, изменения в структуре компонентов образа “Я”, появление направленности на помощь другим, активность, динамизм и оптимизм. Разработаны критерии анализа нарративов, с помощью которых были обнаружены позитивные изменения в особенностях самовосприятия, самоосознания и самоотношения к образу “Я” и взаимоотношениях с окружающим миром.

Ключевые слова: личностное изменение, составляющие профессиональной идентичности, кризис, условия и индивидуальные особенности переживания опыта личностного изменения, профессионально значимые новообразования, нарратив, индивидуальные модели реальности, тренинг формирования профессионально значимых новообразований.

Minenko O.O. Personality change process in professional training of psychology students.

The dissertation to obtain the Scientific Degree of a Candidate of Psychological Sciences in speciality 19.00.07 – Pedagogical and Developmental Psychology. The National Pedagogical University named after M. P. Dragomanov, Kyiv, 2004.

The dissertation examines a personality change process that is defined as a transition to new possibilities of new identity, analyzes the conditions and individual personal characteristics of its experiencing. This process gives a possibility for formation of new professionally meaningful constructs in the psychology students identity. The dissertation defines the constituents of the psychologist professional identity that provide the effectiveness of his activity as an expert or practitioner: adaptability, self-acceptance, acceptance of others, emotional comfort, internal locus control, dominance, escapism. Special attention is given to the dynamics of the mentioned constituents in the process of studying in the higher education establishment. The results of the diagnostic experiment indicate the absence of significant changes in the identity of the psychology students in the context of conditioning the above-mentioned constituents during their four-year academic studies. There was devised a training of vocationally relevant qualities aimed at conditioning new professionally meaningful constructs in the psychology students identity. The formation experiment proved our hypothesis about the possibility to form new professionally meaningful constructs. The latter is possible under the condition that the psychology students are involved into reality models communication within the organized intensive group training. The results of the study disclosed a series of positive changes in the defined constituents of the experimental group. Certain positive

changes in the characteristics of students self-identification, self-acceptance, self-perception and the attitude to their Self image and their environment was identified.

Key-words: personality change process, professional identity, crisis, conditions and individual characteristics of personality change experiencing, new professionally meaningful constructs, narrative, individual reality models, training of vocationally relevant qualities.